

Afet Folkloru: Tanım, Tasnif, İşlev ve Anlam

Disaster Folklore: Definition, Classification, Function and Meaning

Adil Çelik*
Serkan Köse**

Öz

Türkiye gibi afet riski yüksek ülkelerde afetle mücadele politikalarının geliştirilebilmesi için toplumsal bellekte afetin nasıl muhafaza edildiğinin kavranması önem taşımaktadır. Folklor, toplumsal bellekteki fikirlerin kalıplaşarak muhafaza edildiği ve bu bilgilerin aktararak yaşamasına olanak sağlayan bir araçtır. Bu çalışmada, afet folkloru kavramı teorik bir çerçevede ele alınarak afetlerin toplumsal bellekte nasıl işlendiği, anlamlandırıldığı ve aktarıldığı incelenmektedir. Çalışma, konuyla ilgili oluşmuş yazılı literatür ve 2025 yılında Kahramanmaraş'ta yürütülen saha araştırmasında, yönlendirilmiş mülakat yöntemiyle elde edilen verilerin analiz edilmesiyle biçimlendirilmiştir. Afet folkloru, afet teması etrafında oluşmuş, belli kalıplar kazanarak sözlü aktarım yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılan, toplum-

Geliş tarihi (Received): 24-09-2025 Kabul tarihi (Accepted): 10-04-2026

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Folklor Araştırmaları Merkezi. Sivas-Türkiye/Assoc. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Literature, Department of Turkish Folklore. Sivas Cumhuriyet University, Folklore Research Center. adilcelik0@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-5347-3579

** Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Nevşehir-Türkiye/Assoc. Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature. serkankose@nevsehir.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-6478-8795

sal onay gören, esnek ve işlevsel niteliği ile taşıyıcı grubun ihtiyaçlarına yanıt veren, toplumsal krizler karşısında canlanarak yıkımın kolektif bellekte işlenmesini sağlayan, sanatsal iletişimsel süreçlerle biçimlenmiş geleneksel bilgi türü olarak tanımlanmaktadır. Halkın yaşadığı afet deneyimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu bilgi, afetleri anlamlandırma, hatırlatma ve afetlerle baş etme stratejileri geliştirme işlevine sahiptir. Afet folkloru, folklorun geleneksel türlerinde geniş bir yelpazede kendini göstermektedir. Sözlü anlatı türleri kapsamında özellikle mit, efsane ve memoratlar, afet temasını belirgin şekilde işlemektedir. Deprem, volkanik patlama, tsunami gibi afetlerle ilgili mitik köken tasarımları ya da afet sonrası kurtarma çalışmalarını içeren efsaneler bu kategori içinde yer almaktadır. Konuşmalık türler arasında deyim ve atasözleri, afetten korunma ve önlem alma konularında geleneksel bilgiyi yansıtmaktadır. Âşıklık geleneğindeki destan, koşma ve semai biçimlerindeki ağıtlar, tarihsel felaketlerden günümüze kadar afet temasını işlemeye devam etmiş, bu alanda bir birikim oluşturmuştur. Depremi ön belirtileri ve hayvan davranışlarına yüklenen kehanetler de halk inançları olarak afet folklorunun başka bir bölümünü oluşturur. Afet folklorunun, yaşanan travmaları kabul edilebilir kılma, toplumsal dayanışmayı güçlendirme, kültürel belleği koruyarak deneyimleri yeni nesillere aktarma, afetlere karşı farkındalık uyandırma işlevlerini yerine getirdiği anlaşılmaktadır.

Anahtar sözcükler: *afet, folklor, afet folkloru, toplumsal travma, kültürel bellek*

Abstract

In countries with high disaster risk, such as Turkey, understanding how disasters are preserved in social memory is crucial for developing disaster response policies. Folklore is a tool that preserves ideas in social memory by solidifying them into patterns and enables the transmission of this knowledge. This study examines the concept of disaster folklore within a theoretical framework, exploring how disasters are processed, interpreted, and transmitted in social memory. The study is based on an analysis of the existing written literature on the subject and data obtained through guided interviews conducted during field research in Kahramanmaraş in 2025. Disaster folklore is defined as a type of traditional knowledge shaped by artistic communicative processes, which has emerged around the theme of disasters, acquired certain patterns, is transmitted from generation to generation through oral transmission, is socially accepted, is flexible and functional in nature, responds to the needs of the carrier group, revives in the face of social crises, and enables the processing of destruction in the collective memory. This knowledge, which emerges as a result of the disaster experiences of the people, serves the function of making sense of disasters, remembering them, and developing strategies for coping with them. Disaster folklore manifests itself in a wide range of traditional folklore genres. Within the scope of oral narrative genres, myths, legends, and memorates, in particular, deal explicitly with the theme of disasters. Mythical origin designs related to disasters such as earthquakes, volcanic eruptions, and tsunamis, or legends involving post-disaster rescue efforts, fall within this category. Among conversational genres, idioms and proverbs reflect traditional knowledge

on disaster prevention and protection. Epics, ballads, and laments in the form of koşma and semai within the tradition of aşık poetry have continued to address the theme of disasters from historical catastrophes to the present day, creating an accumulation of knowledge in this field. The early signs of earthquakes and prophecies attributed to animal behavior also form another part of disaster folklore as popular beliefs. It is understood that disaster folklore fulfills the functions of making traumatic experiences acceptable, strengthening social solidarity, preserving cultural memory by passing on experiences to new generations, and raising awareness about disasters.

Keywords: *disaster, folklore, disaster folklore, social trauma, cultural memory*

Extended summary

As a general conceptual framework for types of folk knowledge that include the theme of disasters, disaster folklore emerges as an important body of knowledge that shows how disasters are processed, interpreted and transmitted in social memory. This study aims to address the relationship between disasters and folklore within a theoretical framework, revealing the boundaries, functions, and social role of the conceptualisation of disaster folklore. Based on the assumption that the cultural dimension of disasters, which cannot be understood by limiting them to mere natural events, should not be overlooked, the study will attempt to explain how folklore functions as a strategy for making sense of, coping with, remembering, and reminding in the face of disasters.

The first person to use the concept of folklore of disaster in the scientific world was David M. Andersen in his 1974 article entitled ‘The Los Angeles Earthquake and the Folklore of Disaster’. Studying the folk songs and legends produced after the 1971 Los Angeles earthquake, Andersen shared his data based on the assumption that the concept he developed could not be limited to earthquakes alone and that new studies could be conducted under this heading by including other forms of disasters (Andersen, 1974). Although the concept of disaster folklore has not been conceptualised, Bulut (2024), who analyses earthquakes and folklore through mythological narratives, and Birkalan-Gedik (2024), who focuses on the healing function of folklore through the fairy tale house established in Halıdere after the 1999 Marmara earthquake, occupy a special place in Turkish folklore studies in terms of conceptualising earthquakes as a form of disaster from a folkloristic perspective.

The data for this research was obtained from written and oral sources. Written sources were limited to texts produced in the discipline of folklore, while interviews conducted with oral sources were limited to the districts of Pazarcık and Elbistan in Kahramanmaraş, the epicentre of the 6 February 2023 Kahramanmaraş earthquakes. Evaluations were made with references to findings obtained from earthquake victims in these districts. The centres of the 6 February 2023 earthquakes were taken into account in determining the boundaries of the field research. As sharing the findings obtained from the 30-day field research conducted in the two districts exceeded the scope of this article, references to the sources were provided throughout the article to support the arguments put forward.

Disaster folklore is a traditional form of knowledge that has developed around the theme of disasters, shaped by artistic communicative processes, acquired certain patterns, and been passed down from generation to generation through oral transmission. It is socially accepted, flexible, and functional, responding to the needs of the carrier group. It revives in the face of social crises, enabling the collective memory to process destruction. The cultural responses of societies to natural (earthquakes, floods, fires, droughts, storms, etc.) and man-made (war, epidemics, migration, famine, etc.) disasters in the past, the oral narratives, rituals, beliefs, behavioural patterns and collective memory shaped around these events fall within the scope of disaster folklore. Disaster folklore is a product of the people's efforts to make sense of their disaster experiences. It is formed by the reflection of these experiences in the language, belief system, traditional knowledge, folk medicine, songs and laments, fairy tales and legends, prayers, curses and rituals of the people, and also includes traditional measures taken against disasters, methods of protection, and cautionary narratives in the social memory. Disaster folklore also encompasses patterns of social solidarity aimed at alleviating the traumatic effects of disasters, ritual-based forms of healing, the cultural reflexes of society in the post-disaster reconstruction process, and perceptions of disasters based on local knowledge.

The scope of disaster folklore, which has been attempted to be defined in abstract terms above, is quite broad. If we need to classify the information that falls within the scope of disaster folklore according to traditional types of folklore, it is possible to classify this type of folk knowledge based on data obtained from literature and field research, using the classification proposed by Oğuz (2009: 129-142) based on the classification in the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Accordingly, disaster folklore can be classified as a) oral traditions and narratives, b) performing arts, c) social practices, rituals, and festive events, d) knowledge and practices concerning nature and the universe, and e) traditional craftsmanship. The findings show that disaster folklore is particularly concentrated in the areas of legends and laments, and that the theme of earthquakes is addressed more frequently than other types of disasters.

Regardless of the scientific cause of the disaster, disaster folklore allows the people to make sense of it through their traditional cultural codes, and this domestication effort can essentially be considered a form of social therapy. The material and spiritual destruction or damage caused by the disaster takes the form of social history in a sung song or lament, or in a narrated legend.

Disaster folklore is an indicator of the social resilience and cultural creativity displayed by communities in the face of disasters. However, studies in this field are not yet sufficiently in-depth and systematic. Particularly in countries with a high risk of disasters, such as Turkey, the documentation, archiving and analysis of folklore of disaster is of great importance. In this context, it is important to increase field research involving interviews and ethnographic observations, strengthen interdisciplinary collaboration, accelerate efforts to preserve intangible cultural heritage, taking into account the destructive impact of disasters, and document heritage in digital environments.

Giriş

Afet temasını içeren halk bilgisi türlerinin genel bir çerçeve kavramsallaştırması olarak afet folkloru, afetlerin toplumsal bellekte nasıl işlendiğini, anlamlandırıldığını ve aktarıldığını gösteren geleneksel bir bilgi seti olarak karşımıza çıkar. Bu çalışma, afet ve folklor ilişkisini teorik bir çerçevede ele almayı, afet folkloru (disaster folklore) kavramsallaştırmasının sınırlarını, işlevlerini ve toplumsal rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Salt bir doğa olayı olarak sınırlandırılarak anlaşılması mümkün olmayan afetlerin doğurduğu kültürel boyutun göz ardı edilmemesi gerektiği varsayımına dayanan çalışma, folklorun afetler karşısında bir anlamlandırma, baş etme, hatırlama ve hatırlatma stratejisi olarak nasıl işlev gördüğünü açıklamaya çalışacaktır.

Araştırmanın verileri yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilmiştir. Yazılı kaynaklar halkbilimi disipliniinde üretilen metinlerle sınırlı tutulurken sözlü kaynaklarla yürütülen görüşmeler 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin merkezi olan Pazarcık ve Elbistan ilçeleri ile sınırlandırılmış ve bu ilçelerdeki depremzedelerden afet folkloruna dair örnekler derlenmiştir. Araştırma sahasının Pazarcık ve Elbistan olarak sınırlandırılması, 6 Şubat depremlerinin, afet folkloruna dair örnekleri canlandırarak dolaşıma soktuğu varsayımına dayanmaktadır. İki ilçede devam eden 30 günlük saha araştırmasında 3 kişilik bir ekiple toplam 158 kaynak kişiden oluşan örneklem grubu ile yönlendirilmiş mülakat (Goldstein, 1983: 74-77; Ekici, 2004: 72) yöntemiyle folklor derlemeleri yapılmış, bu çalışma kapsamında söz konusu örneklemde yer alan kaynak kişilerden 12 tanesinin söylemlerine yer verilmiştir. Yürütülen mülakatlarda afet temasını içeren halk bilgisi türlerinin örneklerine dair veriler toplanmıştır. Örneklem grubu ile yürütülen mülakatlarda kullanılan soruların belirlenmesinde Türkiye’deki halkbilimi çalışmalarında geçmişten günümüze oluşan tasnif modellerinden yararlanılmıştır. Türkiye’de Ziya Gökalp’ın (2024) 1913 yılında belirlediği 8 madde ile başlayan folklor tasnif modelleri, Türk Halk Bilgisi Derneği’nin 1928 yılında hazırladığı metot kitabında 15 başlık altında (Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber, 1928), Sedat Veyis Örnek’in 1977 tarihli çalışmasında 25 başlık altında (Örnek, 2000), 2003 tarihli SOKÜM Sözleşmesi’nde ise 5 başlık altında sınıflandırılmıştır (Oğuz, 2009: 167-168). Bu dört tasnif modelinin oluşturduğu fikirlerle afet folklorunun hangi biçimlerde ortaya çıkabileceğine dair değerlendirmeler yapılmış, ölçütler belirlenmiş ve hazırlanan sorularla mülakatlar yürütülmüştür.

Elde edilen derlemelerle özellikle efsane ve memorat kategorilerine dahil edilebilecek geniş bir veri setine ulaşılmıştır. Buna ek olarak halk inançları ve ritüellere dair tür örneklerine de rastlanmıştır, afet folklorunun yaşayan örnekleri ile yüzleşilmiş, literatürdeki boşluklar doldurulmaya çalışılmıştır. Derlenen veri setlerinin tamamını bu makalede paylaşmak mümkün olmadığı için söz konusu malzeme, makalenin amaçları doğrultusunda “afet folkloru” kavramsallaştırmasının tanımı, sınıflandırması, işlevleri ve anlamı gibi hususların belirlenmesinde kullanılmıştır. Afet ve folklor arasındaki ilişkiyi tartışarak başlayan çalışma “afet folkloru” kavramının teorik bir tanımını yaparak devam etmekte, derlenen malzemeye ve mevcut literatüre dayanarak bir tasnif modeli önermekte ve afet folkloru olarak tanımlanan bilgi çeşidinin işlevleriyle toplum açısından taşıdığı anlamı ortaya koymaya çalışmaktadır.

1. Afet ve folklor ilişkisi

Deprem, sel, yangın, heyelan, çığ gibi doğal afetler, toplumların yaşamını altüst ederken afeti deneyimleyen toplumun onu kavrama biçiminde halk bilgisi devreye girer. Türkçe Sözlük'te afetin tanımı “*çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım, olumsuz sonuçlar doğuran durum*” (URL1) şeklindedir. Uzmanlar tarafından afet, insanlar için fiziksel, ekonomik, sosyal, kültürel, doğal ve çevresel kayıplar doğuran, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak toplulukları etkileyen, etkilenen topluluğun yerel imkân ve kaynaklarını kullanarak baş edemeyeceği, kriz yönetimi gerektiren doğa veya insan kökenli olay ve/veya olayların sonuçlarına verilen genel bir ad (Kadioğlu, 2013: 38) şeklinde tanımlanır. Konuyu farklı şekilde ele alan bir başka afet tanımı ise şu şöyledir:

Çeşitli doğa olaylarının neden olduğu yıkım anlamına gelen afet kavramı, dünya sistemindeki bazı doğa olayları, teknolojik ya da insan kaynaklı yapıp etmeler ile ortaya çıkan ve meydana geldiği yerlerde çok sayıda insanın ölümüne, yaralanmasına ve mal kayıplarına yol açan ülkenin doğal çevresine, konut, tarımsal alanlarına ve iletişim-ulaşım ağı gibi yapılarına derin hasarlar bırakan olaylar şeklinde tanımlanabilir. (Dölek, 2021: 5)

Söz konusu tanımlar, afetin genel değerlendirmeler çerçevesindeki konumu doğrultusunda yapılmıştır. Afet deprem, sel, yangın, çığ, fırtına, kasırga, kuraklık gibi jeolojik, hidrolojik, meteorolojik hadiselerle dayanan bir çeşitliliğe sahiptir. Bu açıdan afet, farklı bilim dallarının kendi bakış açılarına göre tanımlanabilme esnekliğini barındırır.

Afet temasının kültürel boyutuna odaklanan çalışmalar, konunun farklı açılara dikkat çeken bir literatürün oluşmasına olanak tanımıştır. Söz konusu literatürün halkbilimsel bir parantezle sınırlandırılarak belirlenen bu makale ile ilgili kısmı ele alındığında öncü yayınların Batı'da ortaya çıktığı görülür. Bu öncü yayınlardan birinin yazarı olan Vitonen (1973) “deprem folkloru” kavramını literatüre sunmuş, bir yıl sonra ise Andersen (1974) bu kavramı biraz daha genişleterek “afet folkloru” kavramını kullanmıştır. Afet temalı halk anlatılarına odaklanan Bendix (1990) ve Berbaeiran (2014), deprem ışıkları gibi efsanelerin özel bir motifine odaklanan Florinsky (2016), afet temalı halk şarkılarına inceleyen Hudson (1947), deprem ve volkanların antik dönem sözlü kültürüne yansımalarını tartışan Troll vd. (2015) ise daha spesifik çalışmalar ortaya koymuştur.

Türkiye’de de yakın geçmişte oluşmaya başlayan literatür kapsamında afet konusunu folklorik bir perspektifle kavrayan çalışmalara rastlanır. Konu üzerine yürüttüğü literatür çalışmasında Çevirme (2024), 2019-2023 yılları arasında afet ve kültür ilişkisine odaklanan bilimsel makalelerin genel bir değerlendirmesini vermektedir. Söz konusu değerlendirme de yer alan Bakırcı (2023), Barber ve Barber (2012), Cashman ve Cronin (2008), Çevirme (2020), Özdemir (2023a), Özdal (2023), Özmen (2023) ve Türkan’ın (2023) çalışmaları, konuyu folklorik bir perspektifle ele almaları açısından bu makale kapsamında özel bir önem taşırlar. Diktaş-Yerli (2024) tarafından sosyal bilimler alanında afet temalı lisansüstü tezlerin bibliyometrik ve tematik analizini hedefleyen çalışmasında halkbilimi disiplinine referans verilmemiş olması, konunun folklor özelinde henüz lisansüstü tez üretilecek derecede ilgi odağı hâline gelmediğini göstermektedir.

Bu çalışmalara ek olarak deprem söylentilerinin aldığı dedikodu biçimlerini kent folkloru özelinde çalışan Aksoy-Sheridan (2007), konuyu halk inançları üzerinden ele alan Şenocak (2006), 17 Ağustos Depremi temalı efsane ve memoratları ele alan Altun ve Çelik (2015), ekolojik krizlerin folklorik temsillerine odaklanan çalışması ile Aça (2023), 6 Şubat depremlerinin ardından yakılan ağıtların Youtube'daki temsillerini ağıt-travma-sağaltım üçgeninde ele alan Harmanlı ve Arıcan (2024), afetin farklı türlerinin folklorik biçimlerle olan ilişkisini Yukarı Fırat Havzası örneklemini üzerinden değerlendiren Kaval (2024), deprem temasını mitolojik anlatılar üzerinden analiz eden Bulut (2024), 1999 Marmara depreminden sonra Halidere'de kurulan masal evi üzerinden folklorun sağaltıcı işlevine odaklanan Birkalan-Gedik (2024), mitolojik ve efsanevi anlatılar özelinde deprem temasının folklordaki yansımalarını süreklilik ve aktarım odağında tartışan Çelik (2025a, 2025b), doğal afetlerin geleneksel kültürde tanrısal bir ceza olduğu fikrini sorgulayan çalışmaları ile Yolcu (2025) ve Zozani (2023), afet ve somut olamayan kültürel miras ilişkisini tartışan Can (2025), afet temasının rüya temalı folklorik anlatılar bağlamında ele alan Çelik ve Özalp (2025) tarafından üretilmiş çalışmalar söz konusu literatürün Türkiye'deki başlıca örnekleri olarak işaret edilebilir. Burada sözü edilen literatürün kapsamlı bir "afet folkloru" tanımı ortaya koymak ve halk bilgisinin bu alanında belirginleşen örneklerini sınıflandırmak yerine belli ölçekteki örnekler üzerinden konunun sınırlı alanlarına temas ettiği anlaşılmaktadır.

Afetler can ve mal kayıplarına yol açtığı kadar toplumun düşünce dinamiğini de etkileyen, uzun vadeli olarak dönüştüren eşiklerdir. Geniş kitlelerin aile bireylerini, akrabalarını, komşularını, iş arkadaşlarını eş zamanlı olarak ve beklenmedik biçimde kaybetmesi, toplumsal hayatta derin ve kalıcı izlere neden olabilmektedir. Afet folkloru, hem söz konusu izlerin muhafaza edilmesinde hem de afetin doğurduğu toplumsal travmayı tedavi etme konusunda işlevleri içeren bir bilgi çeşididir. Özellikle çaresizlikle eş zamanlı bir dinamiğe sahip olan çoğu halk inancı örneğinde olduğu gibi, afet folkloru da toplumsal krizlerin yönetilmesinde kullanılan kolektif bir terapi niteliği taşımaktadır. Çeşitli hastalıkları bulunan ya da çocuk sahibi olamayan bireylerin türbeleri ziyaret etmesi inanç ve uygulamasında görüldüğü üzere (Boratav, 1994: 1473; Örnek, 2000: 133) afet folkloru da çaresizlikle tetiklenen ve geleneksel kodlarla üretilen bir bilgi çeşididir.

Afetin farklı biçimleri içinde depremlerin özel bir alanı işgal ettiği söylenebilir. Çünkü yangın, heyelan, sel gibi doğa olaylarına nazaran depremler daha geniş coğrafyaları etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Üstelik depremler, diğer doğa olaylarına göre daha az öngörülebilir bir niteliktedir ve tüm yıkım, dakikalar hatta saniyeler içinde gerçekleşebilmektedir. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler Türkiye'deki 11 ile ek olarak komşu ülkelerde de yıkımlara neden olmuş büyük bir facia olarak tarihte yerini almıştır. Bu beklenmedik durumun doğurduğu şaşkınlık hâli, depremin kitlelerin belleğinde anlaşılabilir kılınması adına alternatif açıklamalar aramaya iter. "*Genel anlamıyla doğal afet, özelde ise depremin dil ve kültürde çeşitli algılanma, anlamlandırılma ve açıklanma biçimlerine, davranış kodlarına ve temsillere konu olduğu görülmektedir*" (Çapcıoğlu ve Çınar, 2023: 121). Yaşanan bir deprem sonrasında olup biteni anlamlandırma çabası içindeki kitle için, geçmişten devralınan motiflerle örülü halk inançları ve efsaneler gibi folklorik bilgi setleri kısa sürede canlanarak dolaşıma girer.

Artistik bir iletişimsel süreç olarak folklor (Ben Amos, 2003: 46), taşıyıcılarının onayını alan kolektif bir bilgidir. Bu onay devam ettiği sürece aktarılan ve böylelikle yaşayan folklor, geçmişten devralındığı için gelenekseldir. Geleceğe aktarılabilme potansiyelinden ve günlük ihtiyaçların değişmesinden dolayı esnek bir folklor, varlığını bir şekil kazanmasına borçludur. Tekrarlanarak kalıplaşan bilgi setleri, belli biçimler kazanır ve biçim sayesinde bu bilgi setleri geleceğe sözlü olarak taşınma olanağını elde eder. Folklorun bu soyut tanımı, onun XIX. yüzyılda kabul edildiği gibi yalnızca bir köylü bilgisi olmadığını göstermektedir. Kentleşme, değişen yaşam alanları ve ihtiyaçlar, geçmişten devralınan geleneksel bilginin esneyerek ve günümüzde de farklı işlevler üstlenerek varlığını sürdürmesinin önünde bir engel oluşturmamıştır. Günümüzde “kent folkloru” (Aslan, 2023) kavramsallaştırması etrafında yürütülen çalışmaların yaygınlığı, “meslek folkloru” (Aça, 2015), “netlore” (De Vos, 2018), “beden folkloru” (Young, 2003), “tarafar folkloru” (Tepeköylü, 2016) gibi halkbiliminin içinde farklı çalışma alanlarının doğmasına olanak tanımıştır. Bu yazıda “afet folkloru” adıyla kavramsallaştırılmaya çalışılan alan da “kent folkloru” kapsamında değerlendirilebilir.

Folklor her şeyden önce onun taşıyıcısı olan grupları ilgilendiren, onlara hitap eden, onları diğerlerinden ayıran ve yine ancak onlar tarafından anlaşılabilir bir bilgi çeşididir. Folklor, ihtiyaca istinaden ortaya çıkar ve yine ihtiyaçlar doğrultusunda varlığını sürdürür. Örneğin folklorun en eski türlerinden biri olan mitler, evrenin ve insanın nasıl ortaya çıktığına dair barındırdığı açıklamalarla ilkel zihinlerin sorularına yanıt vermiştir (Eliade, 2001: 9-34). Günümüzde insanın ortaya çıkışı, biyoloji ile evrenin kökeni ise fizikle açıklanmaktadır. Bununla birlikte mitolojik bilgi ise sanatsal bir esin kaynağı olarak işlenmeye devam etmekte, romanlara, resme, müziğe, sinema ve dizi filmlere kaynak oluşturmaktadır (Köse, 2016). Öte yandan çağdaş bilimsel araçlarla çözilemeyen sorunlarla karşılaşılması durumlarında kitlelerin sanat kanalıyla aktarılmaya devam eden mitolojik bilgiyi hatırlayıp ona başvurdıkları da bilinmektedir.

Doğayı anlama, onu kontrol altına alıp evcilleştirme, insanın değişmeyen çabasıdır. Ekme, biçme, topraktan ürün elde etme anlamlarını içeren “kültür” sözcüğünün etimolojisi; uygarlığın, doğa üzerinde kurulan bir tahakküm aracı olduğuna dair fikirleri göstermektedir. Her koşulda hayatta kalmak ve üremek, biyolojinin temel yasalarındandır ve diğer türlerde olduğu gibi insanlarda da işleyen güçlü bir mekanizmadır.

Bu açıdan insanlar, yaşantılarını devam ettirebilmek için deprem, sel, kuraklık, kasırga, fırtına, çığ, yıldırım, yangın gibi doğal sebeplerden kaynaklanan afetlere karşı bin yıllar boyunca stratejiler geliştirmiştir. Günümüzde yaygın olarak jeoloji, fizik, sismoloji, oşinografi gibi pozitif bilimler; bu mücadelenin temel araçları olsalar da modern bilimlerin doğuşu ancak Yeni Çağ’a kadar götürülebilen birkaç yüzyıllık bir geçmişe sahiptir (Gulbenkian Komisyonu, 2003: 11-36). Bu süreç, en az 140.000 yıldır günümüzde sahip olduğu bedensel ve bilişsel niteliğiyle varlığını sürdüren insanlığın tarihinde çok yakın ve sınırlı bir zaman dilimidir.

Modern bilimin insanlığa kazandırdığı epistemolojik eğilimlerden önce de insanlar depremi, seli, fırtınayı, volkanik patlamayı anlama çabasına sahipti. Kuşaktan kuşağa sözle aktarılan kozmogoni, antropogoni, teogoni ve eskatoloji mitleri, bu anlam arayışı çabasının arkaik temsilleri olarak değerlendirilmelidir. Evrene dair geliştirilen bu mitolojik öyküler, salt

eğlence arayışı içindeki insanın ürettiği fantastik kurgular olmaktan öte; evrenin işleyişine dair yapılan kutsal ve gerçek açıklamalar olarak kabul edilmekteydi (Eliade, 2001: 28). Pozitif bilimlerin yaygınlaşması, geleneksel bilginin aktarım gücünü düşürmüş olsa da geleneksel bilgi asla tamamen kaybolmamış, en azından geleneksel bilginin bir bölümü kısmen dönüştürerek, kısmen yeni işlevler edinerek günümüze kadar taşınmıştır. “*İnsanların kendilerini zor varoluşsal sorularla karşı karşıya buldukları durumlar, özellikle kayıp ve değişimle karakterize edilen aşırı koşullardır. Afet yaşayan insanların tepkileri, inanç sisteminin ahlaki ve etik özünü içerir ve hem toplumsal hem de kozmik adalet, günah ve ceza, nedensellik, sekülerin kutsalla ilişkisi ve ilahi olanın varlığı ve doğası kavramlarına derinlemesine bir bakış içerir*” (Oliver-Smith, 1996: 308). Kolektif bellekte muhafaza edilen afet folkloru, kriz anlarında ortaya çıkma potansiyeline sahiptir. Afetler, söz konusu geleneksel bilginin aniden canlanmasına neden olabilmektedir ve bu durum afet ve folklor ilişkisinin en karakteristik niteliğidir.

Öte yandan afet ve folklor arasındaki ilişkinin bir başka boyutu da beklenmedik biçimde ve aniden ortaya çıkan afetin, mevcut halk bilgisini yok etme tehdidi oluşturmasıdır. Söz gelimi konuyla ilgili yapılan saha temelli çalışmalar, 6 Şubat depreminden sonra Antakya’nın yerel mutfak mirasının tehlike altında olduğunu saptar. “*Fiziksel koşulların bozulması, üretimin durma noktasına gelmesi ve bu süreçlerin yerel tatların aroma ve lezzetinde değişimlere yol açması*” (Kıran, 2025: 257) gibi tespitler, afet bağlamında folklorik bilginin aktarım süreçlerinin sekteye uğradığını göstermesi bakımından önemlidir. Öte yandan enkaz altında hayatını kaybedenlerin çıkarıldıktan sonra topluca defnedilmeleri esnasında kriz yönetimine bağlı olarak icra edilmeyen cenaze törenlerine kitlenin gösterdiği protest reaksiyon da afet ve folklor ilişkisinin çatışma ayağına gösterilecek bir başka örnektir. Örneğin KK3 (kaynak kişi) ve KK8, depreme dair en acı anılarının, göçük altından çıkartılan ve hayatını kaybeden yakınlarının cenaze namazı bile kılınmaksızın defnedilmeleri olduğunu defalarca tekrar etmişlerdir.

2. Afet folklorunun tanımı

Afet folkloru, afet teması etrafında oluşmuş, artistik iletişimsel süreçlerle şekillendirilmiş, belli kalıplar kazanarak sözlü aktarım yoluyla kuşaktan kuşağa yaşatılan, toplumsal onay gören, esnek ve işlevsel niteliği ile taşıyıcı grubun ihtiyaçlarına yanıt veren, toplumsal krizler karşısında canlanarak yıkımın kolektif bellekte işlenmesini sağlayan geleneksel bilgi türüdür. Toplamların geçmişte yaşadıkları doğal (deprem, sel, yangın, kuraklık, fırtına vb.) ve insan kaynaklı (savaş, salgın, göç, kıtlık vb.) afet olaylarına verdikleri kültürel tepkilerin, bu olaylar etrafında şekillenen sözlü anlatılar, ritüeller, inançlar, davranış kalıpları ve kolektif hafıza afet folklorunun kapsamına girer. Afet folkloru, halkın yaşadığı afet deneyimlerini anlamlandırma çabasının bir ürünüdür. Bu deneyimlerin halkın diline, inanç sistemine, geleneksel bilgisine, halk hekimliğine, türkü ve ağıtlarına, masal ve efsanelerine, dualarına, beddualarına ve ritüellerine yansımalarıyla oluşur ve afetlere karşı alınan geleneksel önlemleri, korunma yöntemlerini, toplumsal hafıza içindeki uyarıcı anlatıları da kapsar. Afet folkloru, afetlerin travmatik etkilerini hafifletmeye yönelik toplumsal dayanışma örüntülerini, ritüel temelli iyileşme biçimlerini, toplumun afet sonrası yeniden yapılanma sürecindeki kültürel reflekslerini ve yerel bilgiye dayalı afet algılarını da içerir.

Afet folkloru kavramını bilim dünyasında ilk kullanan isim, 1974 yılında “The Los Angeles Earthquake and the Folklore of Disaster” başlıklı makalesi ile David M. Andersen’dir. 1971 yılında gerçekleşen Los Angeles depreminin ardından üretilen halk şarkılarını ve efsaneleri çalışan Andersen, geliştirdiği kavramın yalnızca depremle sınırlı tutulamayacağını ve içine diğer afet biçimlerinin de dahil edilmesiyle bu başlık altında yeni çalışmalar yapılabileceği varsayımına dayanarak verilerini paylaşır (Andersen, 1974).

Afet gibi travmatik deneyimlerle karşılaşan toplumlar, bu deneyimleri mitler, efsaneler, memoratlar, ağıtlar, ritüeller, halk inançları, tabular, toplumsal uygulamalar, temsiller aracılığıyla işler ve anlamlandırır. Örneğin, deprem sonrası anlatılan rüyalar, mucizevi kurtuluş hikâyeleri, Hızır kültüne dair anlatılar veya hayvan davranışlarına yüklenen kehanetler, afetin neden olduğu şok ve çaresizlik duygusunu sembolik bir düzleme taşıyarak adeta bu yıkımı evcilleştirir.

Afet folkloru, toplumların doğal veya insan kaynaklı afetlere karşı geliştirdiği sözlü anlatılar, pratikler, inançlar ve davranış modellerini kapsayan geniş bir kültürel alanı ifade eder. Afet folklorunun içerdiği bilgi, korkuyu ve kayıplardan durulan acıyı azaltma ve kontrol altına alma, dayanışma, direniş ve yeniden inşa temalarını da barındırır. Özellikle ani ve yıkıcı afetlerden sonra ortaya çıkan anonim anlatılar, toplumsal belleğin şekillenmesinde kritik bir rol oynar.

3. Tasnif

Yukarıda soyut biçimde tanımlanmaya çalışılan afet folklorunun kapsamı oldukça geniştir. Afet folkloru kapsamına giren bilgiyi folklorun geleneksel türlerine göre tasnif etmek gerekirse literatürden ve saha araştırmasından elde edilen veriler doğrultusunda bu halk bilgisi çeşidini SOKÜM Sözleşmesi’ndeki tasniften hareketle Oğuz (2009: 129-142) tarafından önerilen folklor çalışma kadroları üzerinden sınıflandırmak mümkündür. Buna göre afet folkloru; 1) sözlü gelenekler ve anlatımlar, 2) gösteri sanatları, 3) toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler, 4) doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ve 5) el sanatları geleneği şeklinde sınıflandırılabilir.

Yukarıda sözü edilen beş kategoriden ilki olan sözlü gelenekler ve anlatımlara daha yakından bakmak gerekirse afetlerin özellikle efsane ve memorat olarak sınıflandırılan anlatı türlerinde kendine yer bulduğu görülür. Halkbilimi çalışmalarının iki asırlık tarihi içinde halk edebiyatı olarak tasnif edilen türlere özel bir ilginin olduğu bilinmektedir. Bu durum hem söz konusu türlerin yaygınlığı hem de bu türlerin halk hayatına (folk life) dair karmaşık bilgi ağlarını içermeleriyle ilgili bir durumdur. Halk edebiyatının anonim ve mensur türlerini içeren “sözlü anlatılar”, mit, efsane, masal, destan, halk hikayesi, fıkra, memorat gibi türleri içermektedir. Birbirleri arasında kronolojik ilişkileri de barındıran bu türler, yazılı bilincin yaygın olmadığı kitlelerin hayata dair vizyonlarını biçimlendiren bir işleve sahiptir.

“Doğal afetler genelinde sarsıcı, travmatik ve kimi zaman dehşet verici anlara maruz kalan bireyin, kimi zaman ruhsal anlamda olayın üstesinden gelebilmek kimi zaman da olayın vahametini vurgulama içgüdüsi ile veya daha başka gerekçelerle birtakım hikâyeler anlatma” eğilimi evrensel bir durumdur (Erdal, 2023: 265). Afet temasını işlemesi açısından

bu türler içinde özellikle mit, efsane ve memoratlar diğer türlere nazaran daha belirgindir. Örneğin gökyüzünden düşen bir yıldırım sonucunda ormanlar ve yaşam alanlarının yanıp kül olması karşısında dehşete düşen ve bu sıra dışı durumu açıklamak isteyen arkaik bilinç, konuyu tanrılarla ilişkilendirir (Çelik, 2021: 307-308). Yunan mitolojisinde Zeus'un öfkesi ile açıklanan yıldırım, Türk mitolojisinde doğrudan bir tanrı olarak kabul edilmektedir. Bu mitolojik açıklamalar, meteorolojik gözlemlerin mümkün olmadığı dönemlerde insanın doğayı anladığını düşünmesine ve kısmen rahatlamasına yardımcı olma işlevini üstlenmiştir.

Örneğin Yunan mitolojisinde Phoseidon'un yabasıyla açıklanan deprem (Erhat, 2007: 252), Fin mitolojisinde Loki'nin davranışlarına bağlanır (Boyer, 2000: 706). Türk mitolojisinde ise yeryüzündeki sarsıntılar bazen yer altında durduğuna ve boynuzları ile yeryüzünü tuttuğuna inanılan bir öküzün hareketleriyle (Ögel, 1995: 537) bazen dünyaya zincirle bağlı olduğu ve dünyayı taşıdığı düşünülen öküzlerin hareketleriyle (Harva, 2015: 23; Ögel, 1995: 248) bazen dünyanın etrafında koştuğuna inanılan bir oğlağın hareketleriyle (Harva, 2015: 107) bazen de yer altında üst üste durduğuna ve dünyayı taşıdığına inanılan bir dizi hayvanın hareketiyle açıklanmıştır (Roux, 2001: 108). Yine bu tasarımlara benzer bir şekilde tufanların kaynağı da yer altında bulunduğu inanılan balıkların hareketleri ile ilişkilendirilmektedir (Ögel, 1993: 134; Çelik, 2025b).

Zaman içinde bilimsel araç ve yöntemlerin yaygınlaşması, temel bilimlerde yaşanan gelişmeler, evrene dair açıklamalar içeren mitlerin gerçekliğine ve kutsallığına olan inancı sarsmış ancak bu mitler sanat ve yaratıcı endüstrilerde üretilmeye devam etmiştir. Bununla birlikte gerçekliğine ve kutsallığına artık büyük ölçüde inanılmayan bu tasarımlar, afet gibi kriz anlarında hatırlanmaya ve rağbet görmeye devam etmiştir.

Depremi Phoseidon, Loki, öküz gibi figürlerle açıklayan arkaik insan bu figürlerin verdiği cezaları da insan davranışlarının bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Yaygın ve ortak inanç, insanların ahlak sınırlarının dışına çıktığı durumlarda bir ceza olarak afetlerin gönderilmesi- dir. Pazarcık ve Elbistan'da yürütülen saha araştırmalarında, yukarıda betimlenen mitolojik bilincin etkilerinin halk kültüründe kısmen de olsa yaşadığı tespit edilmiştir. Türkiye'de 1999 yılında yaşanan depremle ilgili olarak özellikle tarikat ve cemaatlerde üretilen efsanelerden biri, bu kapsamda değerlendirilebilir:

Gölcük depreminde deniz kenarındaki bir lokantada içki içen insanların hepsi deprem olunca denize düşüyor ve orada boğularak ölüyor. Sonra kurtarma ekipleri bunları çıkardığında bunların başı güya domuz başına dönüşmüş. Bir de kuyrukları çıkmış. Bu hikayeyi imam hatipte okurken yurttaki arkadaşlardan duydum. (KK2)

Tür olarak efsane kapsamında değerlendirilebilecek yukarıdaki anlatı örneği, “toplumsal normlara aykırı davranan bireyleri cezalandırmak için tanrılar tarafından doğal afet gönderilmesi” şeklindeki mitolojik tasarımlarla (Çelik, 2025b; Yolcu, 2025) örtüşmektedir. Toplumsal normun ihlali, bu anlatıda dinsel dayanaklarla meşrulaştırılan “içki içme yasağı”nın çiğnenmesidir.

Deprem sonrası kurtarma çalışmaları temasını içeren efsanelerde de bu bilincin yansımaları yaygın şekilde görülmektedir. Kurtarma çalışmalarını içeren efsanelerde bazı depremze-

deler, gizemli biçimlerde kurtarılır. Kurtarma çalışmalarına şehitlerin ya da ölen yakınların yardım ettiğine dair temalar anlatılarda kendine bolca yer bulur. Bu efsanelerde olağanüstü yardımla kurtulan bu kişilerin iyilikleri ile bölgesel bir üne sahip oldukları özellikle vurgulanır (KK2, KK5, KK8). Bazı anlatılarda bayrak ve Kuran gibi kutsal nesnelere gösterilen saygının bir ödülü olarak kurtuluş gelir (KK1, KK3, KK7). Örneğin göçük altında annesini arayan bir kaynak kişi tam kepçenin kazacağı bir noktaya baktığında orada bir bayrak görür. Bayrağın zarar görmemesi için kepçe operatörüne seslenir ve kepçe operatörü makinayı durdurur. Bayrağı almak için eğilen depremzede bayrağı kaldırdığında altta annesini görür. “Bayrağa duyduğumuz saygıyı o an unutmuş olsaydık annem o kepçe darbesiyle ölecekti. Allah korudu” (KK1) diyen kaynak kişi, annesinin kurtuluşu ile toplumsal normlara bağlılığı arasında ilişki kurar. Bu hikâyenin bir başka varyantında ise bayrak yerine Kuran mevcuttur (KK7).

Bazı anlatılarda depremden önce gizemli bir kişi gelir ve depremin gerçekleşeceği haberini verir (KK4, KK6). Bu gizemli kahinin doğru söylediği, deprem olunca ortaya çıkar. Anlatılar, kahine inanıp şehri ya da köyü terk edenlerin iyi insanlar olduğunu ve kurtuluşun, iyiliğin mükafatı olarak geldiğini kabul etmektedir. Mitolojik afet tasarımlarındaki “toplumsal normlara uymayanlar, afet ile cezalandırılır” şeklindeki kabullerin bu çağdaş anlatılarda varlığını sürdürmesi afet folklorunun sürekliliğini işaret etmektedir. Yangın, tipi ve sel gibi afet biçimlerinin de bu konuları işleyen âşıklar tarafından sosyal normları ihlal eden insanlara gönderilen tanrısal bir ceza olarak değerlendirildiği bilinmektedir (Çobanoğlu, 2000: 84).

Deyim ve atasözü gibi konuşmalık türler içinde de afet fikri kendini göstermektedir. Örneğin “Dağ başına harman yapma savurursun yel için/Sel önüne değirmen yapma öğütürsün sel için” (Püsküllüoğlu, 2003: 60) atasözünü üreten geleneksel bilinç, felaketten korunma ya da önlem alınması için tedbiri elden bırakmamak gerektiğini vurgular. Folklorik ifadelerle yansıyan geleneksel kabuller, riskli bölgelerde yapılaşmanın olmaması ve doğa ile uyum içerisinde yaşanması gerektiğini önermektedir. Bu ve buna benzer yargıları içeren ifadeler, insanlara afetle mücadelede deneyimlerle elde edilmiş stratejiler sunmaktadır. Söz konusu stratejiler folklorun doğasına uygun biçimde kalıplaşarak kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilir.

Yukarıda belirtilen beşli tasnifte ikinci alanı gösteri sanatları oluşturmaktadır. Oğuz’a (2009: 135) göre âşıklık geleneği, bu kapsama girmektedir. Türkiye’de afetin en yaygın biçimlerinden biri olan depremler, âşıklık geleneğinde yaygın olarak işlenen bir temadır. Bir deprem ülkesi olan Türkiye’de deprem temasını işleyen âşıklık geleneğindeki destan, koşma ve semai biçimlerindeki âşıtların XVIII. asırdan itibaren yazıya geçirilmeye başlandığı bilinmektedir (Özdemir, 2023a). 1912 Şarköy-Mürefte (Özdemir, 2023b), 1939 ve 1992 Erzincan depremleri (Kara, 1994), 1999 Marmara depremi (Kaya, 2007) ve 2023 Kahramanmaraş depremleri (Bakırcı, 2023: 49; Kızıldağ, 2023) üzerine söylenen âşıklık geleneğindeki şiirler, afet folkloru kapsamına girmektedir. Bu alanda üretilen ve geleneksel âşık şiirlerini içine alan literatür, afet folklorunun müzikal ve gösterime dayalı boyutunu teşkil etmektedir.

Folklorun bütünleşik bir yapısı doğası vardır. Birinci kategoriye oluşturan sözlü gelenekler ve anlatımlar kümesinde yer alan bazı tasarımların silüetlerini ya da etkilerini âşıklık geleneğindeki ürünlerde bulmak mümkündür. Örneğin “Yer altında sarı öküz/Yüz on dört

bin yaşındadır/Mevlam anı hoş yaratmış/Bütün dünya başındadır/Kendi sarı alnı sakar/Dün ü gün Hakk’a tapar/Silkinince âlem yıkar/Bir büğülek peşindedir” (Kaya, 1991: 472) diye- rek XIX. yüzyıldan bize seslenen Ruhsatî’nin dizelerinde mitolojik deprem tasarımlarının izleri kendini gösterir. Ruhsatî’nin semaisinde yüz on dört bin yaşında olduğu ve yer altında yaşadığı söylenen sarı öküzün silkinince âlem yıkabileceğinin vurgulanması Asya’dan geti- rilen mitolojik tasarımların yakın zamana kadar halk şiirinde muhafaza edildiğinin açık bir göstergesidir. Teknolojik araçların ve dijital platformların yaygınlaşması ile âşıklık geleneği kapsamında üretilen afet folkloru temalı tasarımların kendine daha etkili ve geniş bir üre- tim-tüketim alanı bulduğu, Harmancı ve Arıcan’ın (2024) yukarıda sözü edilen çalışması üzerinden de anlaşılmaktadır.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin ikinci maddesinden ha- reketle belirlenen tasnif modelinde üçüncü kategoriyi toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler oluşturmaktadır. Bu kapsamda depremde hayatını kaybedenler için topluca icra edi- len cenaze namazları, insan hayatının geçiş dönemlerinde icra edilen temel bir ritüel olarak belirginleşmektedir. Bu ritüelin Türkiye ölçeğindeki eşzamanlı ulusal icraları, folklorun top- lumsal bütünleşmeye katkısı kapsamında okunabilir. Ayrıca sahada yürütülen araştırmada, depremde sonra kurtarma çalışmaları devam ederken bazı cenazelerin namaz kılınmaksızın defnedilmesine gösterilen kolektif tepki, afet folklorunun bu kategorisine toplum tarafından yüklenen özel önemi göstermektedir. Yine sahadan elde edilen bilgiler, depremde olağan- dışı şekilde kurtulanların, Elif Ana ve Ali Baba türbelerini ziyaret ettiklerini göstermektedir (KK10). Deprem sonrası uzun süre devam eden artçıların büyük bir depreme dönüşmemesi için adak adanması ve kurban kesilmesi pratikleri de saptanmıştır (KK10). Ayrıca sosyal medyadan yayın yapan bazı hesapların artçı depremleri önceden bilip haber verdiklerine dair dedikodular da fal ve kehanet temelli geleneksel inançların afet folkloruna yansımaları ola- rak okunabilir. Bu son gruptaki inançların özellikle 6 Şubat depremlerini takip eden bir iki aylık süreçte aktif olduğu, sonrasında zamanla sönümlendiği saptanmıştır.

Afet folklorunun dördüncü alt başlığı olan doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar içinde özellikle halk inançlarının belirginlik kazandığı görülmektedir. Sahada yürütülen araş- tırmasında deprem olmadan önce bir dizi belirti ortaya çıktığına dair halk inançları belgelen- miştir. Bu kapsamda depremde önce köpek, inek, keçi, tavuk gibi hayvanların nedensiz ve uzun uzun ses çıkarması, havanın kızıla dönüşmesi, kuşların daireler halinde uçuşması, köyde nedensiz ve beklenmedik şekilde beliren karga sürüleri, ölü bir karga ile karşılaşmak, karın- caların yuvalarını terk edip evleri basması, havanın aşırı sıcak olması, dolunayın aşırı parlak olması (KK3, KK7, KK8, KK10, KK11, KK12) gibi durumlar bir felaketin yaklaştığının habercisi olarak değerlendirilmektedir. Depremde bahsetmenin yeni depremler doğuraca- ğına dair halk inançları da tespit edilmiştir (KK7). Yine bu inançlara ek olarak gençlerin giyim tarzı, kadın ve erkeğin geleneğin biçtiği rollerden uzaklaşması ve cinsiyet sınırlarının belirsizleşmesi, hırsızlığın ve yolsuzluğun artması gibi durumlar da geleneksel kabuller için- de afetlerin kaynağı olarak konumlandırılmaktadır (KK3, KK8, KK12). Bu kapsama dahil edilebilecek bazı tabulardan ve kaçınmalardan da bahsedilebilir. Örneğin üzerine yıldırım düşen bir ağacın uğursuz kabul edilmesi, o ağacın içinde cinlerin yaşadığına dair inançlar ve

o ağaçla temas etmekten kaçınmak şeklindeki yaygın halk inancı (KK9), afet folklorunun bu alanına verilebilecek bir başka örnektir.

Beşinci ve son kategori olan el sanatlarına dair afet folkloru ile ilgili herhangi bir örnek tespit edilememiştir. Yukarıda değinilen yazılı kaynaklarda da sahada yürütülen çalışmada da bu kategoriye dahil edilebilecek herhangi bir örneğin henüz tespit edilememiş olması, bu tarz ürünlerin bulunmadığı ya da gelecekte üretilmeyeceği anlamına gelmemektedir. Nitekim İtalya'nın ünlü volkanik dağı Etna'dan saçılan küllerle icra edilen geleneksel el sanatı örnekleri (URL2), bu gruba dahil olabilecek afet folkloru örneklerinin Türkiye dışındaki mevcudiyetini göstermektedir.

4. İşlev ve anlam

Afet folkloruna dahil edilebilecek tür ve örnekler, folklorun tüm türlerinde olduğu gibi bir dizi işlevsel roller üstlenir. Önemli bir kısmı terapötik olan bu işlevlerin içinde afetin yol açtığı travmayı hafifletmek, anlamlandırmak ve olası afetlere hazırlıklı olmak amacıyla toplumsal belleği canlı tutmak gibi işlevler öne çıkar.

Afet folklorunun başlıca işlevi travmayı anlamlandırma ve kabul edilebilir kılmaktır. Afetler, birey ve toplum üzerinde derin bir şok, korku ve çaresizlik yaratır. Afet folkloru, bu travmatik deneyimi efsane, ağıt gibi gelenekten beslenen kalıpsal formlara dönüştürerek onu anlaşılır kılar. Örneğin, deprem sonrası anlatılan “Hızır'ın yardım etmesi” ya da “göçük altında yardım bekleyen bebeklerin Hızır benzeri gizemli mitolojik figürler tarafından beslenmesi” motiflerini içeren efsaneler (KK3, KK9), devasa yıkımlarda ilahi bir yardımın gelebileceğine dair bir fikirle ümit aşılar. Bu sayede afet, rastgele bir yıkım olmaktan çıkar, doğanın acımasız yönü evcilleştirilir.

Afet folklorunun bir başka işlevi ise toplumsal bütünleşmeye katkı sağlamasıdır. Afet sonrası ortaya çıkan ağıtlar, efsaneler, birlikte icra edilen ritüeller, bireylerin birbirlerine hatırlattıkları halk inançları toplumu ortak bir duygu etrafında birleştirir. Bu folklor öğeleri, acının paylaşılmasını ve kolektif bir şekilde ifade edilmesini sağlar. Bu durum, toplumsal bağları güçlendirir ve “birlikte acı çekme” yoluyla dayanışma ruhunu canlı tutar.

Afetler, toplumsal hafızada iz bırakan olaylardır ve folklorik anlatılar aracılığıyla bu izler nesiller boyu aktarılır. Bu açıdan afet folkloru, kültürel belleği besler ve onu canlı tutar. Deprem, sel, yangın gibi büyük afetlerle ilgili efsaneler ve ağıtlar toplumun geçmişteki deneyimlerini ve bu deneyimlerden çıkarılan dersleri yansıtır. Kolektif olarak üretilen bilgi, bazen doğrudan bazense sembollerle folklor türlerine yansır ve yeni nesillere aktarılır. Bu aktarım, kültürel kimliğin sürekliliğini sağlar ve toplumu bir arada tutan ortak bir tarih bilinci yaratır.

Afet folklorunun bir diğer işlevi ise olası kriz senaryolarına hazırlıklı olma konusunda toplumsal bir farkındalık uyandırmasıdır. Geleneksel bilgi, afetlerden çıkarılan dersleri gelecek nesillere aktararak benzer durumlara hazırlıklı olunmasını sağlar.

Afet sonrası ortaya çıkan anlatılar ve şiirler, bireylerin kaygı ve korkularını ifade etmelerine, dolayısıyla ruhsal olarak rahatlamalarına yardımcı olur. Ağıt yakmak, türkü söylemek

veya anma törenleri düzenlemek, kaybın yasını tutmanın ve travmayı sembolik olarak dönüştürmenin bir yoludur. Bu pratikler, toplumsal bir terapi işlevi görerek bireylerin ruhsal durumlarını onarmalarına katkı sağlar.

Afet folkloru dayanışma, paylaşım, sabır, fedakarlık gibi toplumun ahlaki ve etik değerlerini vurgulayarak bu değerleri güçlendirir ve yeni nesillerin kanıksamasına hizmet eder. Örneğin, deprem sonrası yardımlaşma hikâyeleri veya kurtuluş anlatıları, toplumsal dayanışmanın önemini hatırlatır ve bu değerlerin ve bilincin nesiller arasında aktarılmasını sağlar.

Resmî tarih yazımının dışında, afet folkloru, yaşananları halkın gözünden yansıtan bir “sözlü tarih” arşivi oluşturur. Bu anlatılar, afetin sosyal, kültürel ve duygusal boyutlarını ortaya koyarak resmî kayıtların eksik bıraktığı insan hikâyelerine ışık tutar.

Afet sonrası üretilen folklorik ürünler, topluma umut ve direnç aşılar. Yeniden yapılanma sürecinde söylenen türküler, anlatılan kurtuluş hikâyeleri ve dayanışma pratikleri, toplumu geleceğe taşıyan motivasyon kaynaklarıdır. Folklorun doğası gereği söz konusu türler üretildiği sürece toplumdaki umut ve direnç fikirleri de canlı tutulmuş olur.

Sonuç

Afet folkloru, toplumların afetlerle nasıl baş ettiklerini, travmayı nasıl dönüştürdüklerini, kültürel kimliklerini nasıl koruduklarını gösteren ve afet temasını işleyen folklor türlerinin örnekleri anlamına gelir. Afet folkloru, özel bir folklor türünü değil, mevcut folklor türleri içinde afet temasına odaklanan örnekleri içeren bir kavram olarak değerlendirilmelidir. Elde edilen veriler, afet folklorunun geleneksel folklor türleri içinde belli türlerde daha yoğun biçimde ortaya çıktığını göstermektedir. Bu yaygın türlerin başında efsaneler ve ağıtlar gelmektedir. Yaygınlık düzeyi açısından efsane ve ağıtları halk inançları ve toplumsal uygulamalar takip eder.

Yakılan bir ağıt, tüm toplumu ortak duygu ve düşünce etrafında birleştirir. Söylenen bir türkü hem icracı ve dinleyicileri teskin eder hem de acının travmatik etkisinin tüm topluma ulaşmasını sağlar ve acı, ortak bir deneyim haline dönüşerek paylaşılır ve azalır. Geleneksel bilgi, efsane aracılığıyla afetin nedenselliği üzerine cevap vererek onun olumsuz etkisinin azalmasını sağlar.

Afetin sebebi bilimsel veriler ışığında ne olursa olsun, afet folkloruyla halk onu kendi geleneksel kültürel kodlarıyla anlaşılır hale getirir ve bu evcilleştirme çabası esasında bir toplumsal terapi olarak değerlendirilebilir. Afetin yol açtığı maddi ve manevi yıkım ya da hasar, söylenilen bir türkü ya da ağıtta, anlatılan efsanede sosyal tarih biçimini alır.

Elde edilen bulgulardan bir başkası da afet folkloru kapsamına giren malzemenin Türkiye’de özellikle deprem temasına odaklanmış olmasıdır. Bu durum Türkiye’nin bir deprem ülkesi olması ve depremin sel, kuraklık, yangın gibi diğer afet türlerine nazaran daha kontrol edilemez ve yıkıcı sonuçlar doğurmasının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Afet folkloru, toplumların afetler karşısında gösterdiği toplumsal direncin ve sanatsal yaratıcılığın geleneklerden beslenen kalıplaşmış temsilleridir. Ancak bu alandaki çalışmalar

henüz yeterince derinlemesine ve sistematik değildir. Özellikle Türkiye gibi afet riski yüksek olan ülkelerde, afet folklorunun belgelenmesi, arşivlenmesi ve analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda mülakat ve etnografik gözlemleri içeren saha araştırmalarının artırılması, disiplinlerarası iş birliğinin güçlendirilmesi, afetin yıkıcı etkisi dikkate alınarak somut olmayan kültürel mirasın korunması yönünde çalışmaların hızlandırılması ve mirasın dijital ortamlarda belgelenmesi gibi hususlar önem taşımaktadır.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçlandırılmıştır. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci yazarın katkı düzeyi %50, ikinci yazarın katkı düzeyi 50'dir.

Etik komite onayı: Bu araştırma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulu'ndan 18.10.2023 tarihli ve E-99711239-050.04.01-348619 sayılı kararla etik kurul onayı alınmıştır.

Finansal destek: Bu makale, "TÜBİTAK 3005-Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destek Programı" kapsamında desteklenen ve Doç. Dr. Adil ÇELİK tarafından yürütülen 324K624 numaralı "Depremle İlgili Olağanüstü Anlatılar ve Halk İnançları: Pazarcık ve Elbistan Örnekleri" başlıklı proje kapsamındaki çalışmalardan üretilmiştir. Araştırmaya sunduğu finansal destek için TÜBİTAK'a teşekkür ederiz.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Research and publication ethics statement: This article was planned, conducted and finalised as a completely original research. The research has not been presented at any symposium, congress, etc. or sent to any other journal for evaluation.

Contribution rates of authors to the article: The first author's contribution is 50%, and the second author's contribution is 50.

Ethics committee approval: Ethical approval for this study was obtained from the Scientific Research Proposal Ethics Review Board of Sivas Cumhuriyet University via its decision dated October 18, 2023, numbered E-99711239-050.04.01-348619.

Support statement (Optional): This article is based on work conducted within the scope of the project titled "Earthquake-Related Extraordinary Narratives and Folk Beliefs: The Cases of Pazarcık and Elbistan" (Project No. 324K624), which was supported under the "TÜBİTAK 3005 - Innovative Solutions in Social Sciences and Humanities Research Projects Funding Program" and led by Assoc. Prof. Dr. Adil Çelik. We thank TÜBİTAK for the financial support provided for this research.

Statement of interest: There is no potential conflict of interest in the study.

Kaynakça

- Aça, M. (2015), Meslek folkloru araştırmaları tarihine bir bakış. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 111-137.
- Aça, M. (2023). Mitik, epik ve dinsel anlatıların kurgusal gerçekliğinde gizlenen ekolojik krizler. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 585-601.

- Aksoy-Sheridan, R. A. (2007). Kentte mitsel korku: Fısıltı depremleri”. *Milli Folklor*, 19(75), 126-133.
- Altun, I. ve Çelik, E. (2015). 17 Ağustos Depremine ait inanışlar ve memoratlar. K. Tok (Ed.), 5. *Uluslararası deprem sempozyumu bildirileri* içinde. Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Andersen, D. M. (1974). The Los Angeles Earthquake and the folklore of disaster. *Western Folklore*, 33(4), 331-336.
- Aslan, E. (2023), Kent folkloru nedir? E. Aslan (Ed.), *Kuramsal yaklaşımlar ışığında kent folkloru* içinde (s. 49-54) Çizgi.
- Bakırcı, N. (2023). Âşıkların dilinde Kahramanmaraş merkezli depremler. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 25-74.
- Barber, E. W., and Barber, P. T. (2012). *When they severed earth from sky: How the human mind shapes myth*. Princeton University Press.
- Ben-Amos, D. (2003). Şartlar ve çevre içinde folklorun bir tanımına doğru. G. Ögüt Eker vd. (Ed.), *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar* içinde (s. 31-55) *Milli Folklor*.
- Bendix, R. (1990). Reflections on earthquake narratives. *Western Folklore*, 49(4), 331-347.
- Berberian, M. (2014). *Earthquake folklore and legends*. M. Berberian (Ed.), *Developments in Earth Surface Processes*, Elsevier.
- Birkalan-Gedik, H. (2024). Putting folklore to use: Reflections on Masal Evi, Halıdere-Türkiye, 1999-2000. *folklor/edebiyat*, 30(4/1), 1257-1272.
- Boratav, P. N. (1994). *100 soruda Türk folkloru*. Gerçek.
- Boyer, R. (2000). Loki. Y. Bonnefoy (Ed.), *Antik dünya ve geleneksel toplumlarda dinler ve mitolojiler sözlüğü* içinde (s. 705-706) Dost.
- Bulut, M. (2024), Earthquake in mythological narratives. *folklor/edebiyat*, 30(4/1), 1273-1286.
- Can, Ş. (2025). Yas, inanç, direniş: Yıkımın ardından somut olmayan mirası yeniden düşünmek. J. R. M. Coelho ve A. M. Beylunioğlu (Ed.), *Deprem Sonrası Antakya: Tanıklıklar, Miras ve Gelecek*. İstos.
- Cashman, K. V., and Cronin, S. J. (2008). Welcoming a monster to the world: Myths, oral tradition, and modern societal response to volcanic disasters. in volcanic hazards, risks, and disasters. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 176(3), 407-418.
- Çapcıoğlu, İ. ve Çınar, R. (2023). İnanç, dil ve kültür ekseninde depremin toplumsal yansımaları. M. A. Kasapoğlu (Ed.), *Afet ve toplum insan-doğa ilişkisi* içinde (S. 121-138) Töz.
- Çelik, A. (2021). Ateşin mitolojik kökeni: Türk ve Yunan mitolojilerindeki tasarımların karşılaştırılması. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(27), 304-318.
- Çelik, A. (2025a). Mitolojiden efsaneye deprem anlatıları: Kahramanmaraş örneği. *Milli Folklor*, 148, 53-64.
- Çelik, A. (2025b). Mitolojik tasarımlarda deprem. M. A. Yolcu vd. (Ed.), *Çağdaş yaklaşımlar odağında toplum ve kültür araştırmaları-iv* içinde (s. 1-12) Paradigma Akademisi.
- Çelik, A. ve Özalp, G. (2025). Folklorik deprem anlatılarında rüya. M. Dinç (Ed.), 7. *Uluslararası Toplum ve Kültür Araştırmaları Sempozyumu (10-12Ekim 2025) Tam Metin Bildiriler Kitabı* içinde (s. 1-13) TOKÜAD Yayınları.
- Çevirme, H. (2020). A cultural approach to earthquake coping strategies: Examples of Turkish folk poems and memorates. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(31), 1073-1087.

- Çevirme, H. (2024). Türkiye’de 2019-2023 yılları arasında sosyal bilimler alanında yazılmış bilimsel makalelerde afet ve kültür ilişkisi. *TYB Akademi*, 40, 50-72.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Akçağ.
- De Vos, F. A. (2018). Folklor ve internet: Netlore, internet folkloru. M. Ö. Oğuz vd. (Haz.), *Netlore ve Netnografi* içinde (s. 9-14) Geleneksel.
- Diktaş Yerli, G. (2023). Sosyal bilimler alanında afet konulu lisansüstü çalışmaların bibliyometrik ve tematik analizi. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(3), 961-976.
- Dölek, İ. (2021). *Afetler ve afet yönetimi*. Pegem Akademi.
- Ekici, M. (2004). *Halk bilgisi (folklor) derleme ve inceleme yöntemleri*. Geleneksel.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri*. (S. Rifat, Çev.) Om Kuram.
- Erdal, T. (2024). 6 Şubat 2023 depremlerinin mitik, teolojik ve psiko-sosyal yansımaları. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 12(39), 262-284.
- Erhat, A. (2007). *Mitoloji sözlüğü*. Remzi.
- Florinsky, I. V. (2016). Earthquake lights in legends of the Greek Orthodoxy. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 6(1), 159-168.
- Goldstein, K. S. (1983). *Sahada folklor derleme metotları*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu (2003). *Sosyal bilimleri açın: Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine rapor* (Ş. Tekeli, Çev.) Metis.
- Halk bilgisi toplayıcılarına rehber*. (1928). (Haz.) Halk Bilgisi Derneği, İktisat Matbaası.
- Harmancı, M. ve Arıcan, S. (2024). Earthquake and the breakdown of silence: The traumalamentation interaction. *Türkbilig*, 48, 330-346.
- Harva, U. (2015). *Altay panteonu: Mitler, ritüeller, inançlar ve tanrılar*. Doğukütüphanesi.
- Hudson, A. P. (1947). A ballad of the New Madrid Earthquake. *The Journal of American Folklore*, 60(236), 147-150.
- Kadıoğlu, M. (2013). *Afet yönetimi beklenilmeyeni beklemek, en kötüsünü yönetmek*. Marmara Belediyeler Birliği.
- Kara, R. (1994). *Erzincan’ın gözyaşları (deprem, ağıt ve destanları)* Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği.
- Kaval, Y. (2024). Yukarı Fırat Havzası folklorunda doğal afetlerin izleri. *Türkbilig*, 48, 347-376.
- Kaya, D. (1991). *Sivas’ta âşıklık geleneği ve Âşık Ruhsatı* [Yayınlanmamış doktora tezi] Gazi Üniversitesi SBE.
- Kaya, D. (2007). Sivaslı âşıkların Marmara Depremi ile ilgili destanları. *I. uluslararası Kocaeli çevresi kültür sempozyumu bildirileri 10-15 Nisan 2006 Cilt I*. Kocaeli Üniversitesi.
- Kıran, E. (2025). *Doğal afetlerin kültürlerarası iletişim aracı olan gastronomiye etkileri: Antakya mutfağı üzerine bir çalışma* [Yayınlanmamış doktora tezi] İstanbul Üniversitesi SBE.
- Kızıldağ, H. (2023). *Âşık ve ozanların dilinden deprem ağıtları*. Nobel Bilimsel.
- Köse, S. (2016). Mitoloji ve şiir: Uygulamalı halk bilimi bağlamında Ziya Gökalp’ın şiirlerinde Türk mitik tasarımı. M. S. Çelepi (Ed.), *Prof. Dr. İsmail Çetışli hatıra kitabı* içinde (s. 301-311), Akçağ.
- Oğuz, M. Ö. (2009). *Somut olmayan kültürel miras nedir?* Geleneksel.
- Oliver-Smith, A. (1996). Anthropological research on hazards and disaster. *Annual Review of Anthropology*, 25, 303-328.

- Ögel, B. (1993). *Türk mitolojisi (kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) I. Cilt*. TTK.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi: (kaynaklar ve açıklamaları ile destanlar) II. Cilt*. TTK.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk halkbilimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdal, A. (2023). 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi ağıt-destanlarının işlevsel analizi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11(11), 390-406.
- Özdemir, C. (2023a). Âşık tarzı şiir geleneğinde deprem destanları. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, 230-255.
- Özdemir, C. (2023b). Bir deprem destanında tarihin izleri: Mürefte ve Cıvırı Büyük Zلزele ve Yangını Garib Destanı. *Folklor Akademisi Dergisi*, 6(2), 560-574.
- Özmen, F. (2023). Depremlerin âşık tarzı Türk şiirindeki görünümü: Kahramanmaraş merkezli 11 ili etkileyen 2023 depremi örneğı. *Turkish Studies-Language & Literature*, 18(3), 1950-1960.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). *Türk atasözleri sözlüğü*. Arkadaş.
- Roux, J. P. (2001). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. Kabalcı.
- Şenocak, E. (2006). İnsanlık tarihinde depremle ilgili inanışlar ve Marmara Depreminin eşzamanlılık boyutu, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*. Kocaeli BBY.
- Tepeköylü, İ. (2016). Türkiye’de futbol, taraftar olgusu ve Beşiktaş Çarşı Grubu. *Akademik Bakış*, 56, 380-390.
- Troll, V. R. vd. (2015). Ancient oral tradition describes volcano-earthquake interaction at Merapi Volcano, Indonesia. *Physical Geography*, 97(1), 137-166.
- Türkan, H. K. (2023). Ozanların dilinden Kahramanmaraş merkezli depremler: Hatay örneğı. *Asya Studies*, 7(24), 153-180.
- Viitanen, W. (1973). Folklore and fakelore of an earthquake. *Kentucky Folklore Record*, 19, 99-111.
- Yolcu, M. A. (2025). The association of natural disasters with divine punishment in traditional culture. M. A. Yolcu vd. (Ed.), *Çağdaş yaklaşımlar odağında toplum ve kültür araştırmaları-iv* içinde (s. 247-260) Paradigma Akademisi.
- Young, K. (2003), Beden folkloru. G. Ö. Eker vd. (Ed), *Halkbiliminde kuramlar ve yaklaşımlar* içinde (s. 437-442) Geleneksel.
- Ziya Gökalp, (2024). Halk medeniyeti. M. Ö. Oğuz vd. (Ed.), *Türk halk edebiyatı el kitabı* içinde (s. 595-598) Grafiker.
- Zozani, A. (2023). Arkaik insan davranışı olarak doğal afetin tanrıya fatura edilmesi. M. A. Kasapoğlu (Ed.), *Afet ve toplum: İnsan-doğa ilişkisi* içinde (s. 437-446) Töz.

Elektronik Kaynaklar

URL1: <https://sozluk.gov.tr/?ara=afet> (Erişim tarihi: 20.06.2025).

URL2: <https://www.euronews.com/culture/2024/08/09/volcanic-paintings-when-mount-etna-erupts-some-residents-use-the-ash-to-make-art> (Erişim tarihi: 20.06.2025).

Kaynak Kişiler

- KK1: Erkek, 1988 doğumlu, ön lisans, kamu personeli, Kahramanmaraş/Elbistan, 01.06.2025.
KK2: Erkek, 1980 doğumlu, lise, kepçe operatörü, Kahramanmaraş/Elbistan, 26.06.2025.
KK3: Kadın, 1958 doğumlu, ilkokul, çalışmıyor, Elbistan, 9 Haziran 2025.
KK4: Kadın, 1966 doğumlu, ilkokul, çalışmıyor, Pazarcık, 16 Haziran 2025.
KK5: Erkek, 1965 doğumlu, ortaokul, esnaf, Pazarcık, 16 Haziran 2025.
KK6: Erkek, 1998 doğumlu, önlisans, çalışmıyor, Elbistan, 3 Haziran 2025.
KK7: Kadın, 1960 doğumlu, ilkokul, çalışmıyor, Elbistan, 8 Haziran 2025.
KK8: Kadın, 1976 doğumlu, ortaokul, çalışmıyor, Elbistan, 3 Haziran 2025.
KK9: Erkek, 1968 doğumlu, ilkokul, çiftçi, Pazarcık, 19 Haziran 2025.
KK10: Kadın, 1952 doğumlu, okuryazar, çalışmıyor, Pazarcık, 16 Haziran 2025.
KK11: Kadın, 1970 doğumlu, ortaokul, çalışmıyor, Pazarcık, 19 Haziran 2025.
KK12: Erkek, 1972 doğumlu, lise, çiftçi, Elbistan, 28 Haziran 2025.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).